

ЩОДО ПИТАННЯ ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ СФЕРИ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Мінерально-сировинні ресурси – це потужний фундамент економіки нашої держави і важливий потенціал для її процвітання. Забезпеченість ними країни є визначальним економічним та політичним фактором розвитку національного господарства. Структура цих ресурсів, величина їх запасів, якість, ступінь вичерпності та напрями залучення в господарський обіг здійснюють безпосередній вплив на економічний потенціал держави. Мінерально-сировинна база України є достатньо ваговою у світовому вимірі та містить значні ресурси горючих, металічних та неметалічних корисних копалин, що використовуються в різних галузях суспільного виробництва (металургії, хімічній промисловості, будівництві, АПК тощо), й різноманітні за типами мінеральні лікувальні води. На даний час у надрах України виявлено понад 20 тис. родовищ і проявів із 117 видів мінеральної сировини, з яких 11742 родовища мають промислове значення і враховуються Державним балансом запасів корисних копалин. Промисловістю освоєно 4777 родовищ із 99 видів корисних копалин, що містять від 40 до 75% розвіданих запасів різноманітних корисних копалин. На базі цих родовищ діють понад дві тисячі гірничодобувних, збагачувальних підприємств [7]. Таким чином, в Україні в резерві перебувають 6370 родовищ, або 63% загальної їх кількості, що мають промислове значення.

Сталий розвиток галузей економіки України в довгостроковій перспективі має відбуватися перш за все за рахунок

власного мінерально-ресурсного потенціалу. При цьому під сталим розвитком вітчизняного мінерально-сировинного комплексу розуміється гарантоване забезпечення поточних і майбутніх потреб економіки України у мінеральній сировині як за кількістю, так і за якістю, при будь-яких змінах внутрішніх та зовнішніх факторів процесу надрокористування при одночасному збереженні навколишнього природного середовища.

Вирішенням проблеми забезпечення сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу займалися такі вчені: Л.С. Галецький, Д.С. Гурський, М.І. Євдошук [2], К.Є. Єсипчук, М.В. Жикаляк [3], В.І. Калінін, М.М. Курило [9], Г.І. Рудько [9] Н.М. Чернієнко, В.М. Шестопапов, Є.О. Яковлев та ін. Серед останніх робіт, які були присвячені темі сталого розвитку вітчизняної сфери надрокористування, слід виділити [2; 3]. Зокрема, в контексті проблеми сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу українські вчені досліджують: Л.С. Галецький та Н.М. Чернієнко – наукові засади раціонального використання мінерально-сировинної бази України в умовах сучасної ринкової економіки та світової інтеграції; Д.С. Гурський – концептуальні засади державної мінерально-сировинної політики щодо використання стратегічно важливих для економіки України корисних копалин; М.І. Євдошук – розвиток вітчизняної геологічної галузі в умовах євроінтеграції України, зокрема призначення геоло-

гічної служби на цей період часу; К.Є. Єсипчук – закономірності формування та розповсюдження у просторі та часі вітчизняних родовищ металічних та неметалічних корисних копалин; М.В. Жикаляк – теоретичні аспекти організації, державного регулювання рентних відносин у вітчизняній сфері надкористування; В.І. Калінін – структуру мінерально-сировинного комплексу світу, в тому числі України; М.М. Курило – формування запасів та ресурсів корисних копалин, зокрема питання геолого-промислової класифікації родовищ корисних копалин та їх економічної оцінки; Г.І. Рудько – базові принципи класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр України; В.М. Шестопапов – використання мінерально-сировинної бази України в умовах сучасної економіки та інтеграції, а також умови формування та розповсюдження мінеральних вод та їх класифікацію; Є.О. Яковлев – заходи щодо забезпечення екологічної та техногенної безпеки при видобуванні корисних копалин, зокрема, сланцевого газу. Проте в роботі [2] в основному розглядається питання реформування Державної служби геології та надр України. У джерелі [3] – питання, пов'язані з раціоналізацією надкористування, регулюванням рентних відносин між надкористувачами та державою як розпорядником природних ресурсів, а також з розширенням статистичної звітності стосовно наявності та використання мінерально-сировинних ресурсів. Проте на сьогодні не всі питання вирішені, зокрема, в інституціональному аспекті, а саме: відсутні пропозиції щодо вдосконалення системи платежів за користування надрами для видобування корисних копалин, мінерально-сировинної політики держави та системи державного управління вітчизняною сферою надкористування.

Метою статті є сприяння сталому функціонуванню вітчизняної сфери надкористування шляхом розробки пропозицій щодо забезпечення збалансованого розвитку мінерально-сировинного комплексу в контексті довгострокових перспектив на основі аналізу сучасного стану мінерально-сировинної бази.

Мінерально-сировинні ресурси є важливим чинником розвитку продуктивних сил та базою для низки галузей промисловості. В Україні вони характеризуються великим масштабом, різноманітністю корисних копалин, вигідним територіальним зосередженням, розміщенням більшості з них у районах із сприятливими економічними умовами освоєння, високим рівнем геологічної розвідки й широким використанням. У надрах держави є майже всі основні види корисних копалин, які використовуються у суспільному виробництві. Щодо запасу низки видів мінерально-сировинних ресурсів, то Україна посідає одне з провідних місць у СНД. На її території зосереджено понад 20% промислових запасів залізної руди та природних горючих газів СНД, більше 80% марганцевих руд, понад 50% промислових запасів кам'яного вугілля Європейської частини СНД, близько 40% запасів первинного каоліну, графіту, флюсових вапняків, близько 80% запасів бентонітових глин, 10% запасів кам'яної солі.

Наразі в Україні у значних обсягах видобувається кам'яне вугілля (1,7% від загального видобутку у світі), товарні залізні (4,5%) та марганцеві (9%) руди, уран, титан, цирконій, графіт (4%), каолін (18%), бром, нерудна металургійна сировина (кварцити, флюсові вапняки і доломіти), хімічна сировина (самородна сірка, кам'яні та калійні солі), облицювальний камінь (граніти, габро, лабрадорити) (табл. 1). В Україні існує можливість для забезпечення як своїх власних потреб, так і експорту таких важливих кори-

сних копалин та продуктів їх переробки, як залізо, марганець, титан, цирконій, сіль калійна, сіль кухонна, сірка самородна, глина бентонітова, графіт, каолін,

флюсова сировина, глина для вогнетривів, декоративно-облицювальні матеріали.

Таблиця 1

Динаміка обсягів видобутку та виробництва окремих видів корисних копалин в Україні (2011–2014 рр.)¹

Вид корисних копалин	2011	2012	2013	2014
Вугілля кам'яне, млн т	62,7	65,7	64,4	45,2
Нафта сира, у тому числі нафта, одержана з мінералів бігумінозних, млн т	2,4	2,3	2,2	2,0
Газовий конденсат природний, одержаний з родовищ газу природного, млн т	0,9	1,1	0,9	0,7
Газ природний скраплений або в газоподібному стані, млрд м ³	20,7	20,5	21,3	20,1
Руди залізні неагломеровані, млн т	173	176	185	184
Концентрати залізорудні неагломеровані, млн т	66,5	67,1	70,4	68,3
Концентрати залізорудні агломеровані, млн т	64,4	64,6	67,6	60,2
Гіпс і ангідрит, млн т	2,3	2,2	2,2	1,5
Вапняк, флюс вапняковий та інший вапняковий камінь для виготовлення вапна й цементу (крім подрібненого вапнякового наповнювача та каменю вапнякового заданих розмірів), млн т	22,8	20,6	18,7	11,6
Крейда, млн т	1,9	0,4	0,3	0,2
Піски природні, млн т	17,2	16,3	15,6	12,0
Гранули, щебінь (камінь дроблений), крихта та порошок; галька, гравій, млн т	77,7	81,5	83,3	72,9
Каолін і глини каолінові інші, млн т	1,9	1,7	2,0	2,7
Торф (в умовній вологості) неагломерований паливний, млн т	0,5	0,4	0,5	0,5
Сіль (включаючи сіль денатуровану) і хлорид натрію чистий, розчинені або нерозчинені у воді, з вмістом або без речовин, які запобігають злипанню чи забезпечують сипучість, млн т	5,9	6,2	5,8	2,5

¹ Розроблено авторами за даними Державної служби статистики України та ДНВП «Геоінформ України».

Незважаючи на наявність у надрах країни значної кількості запасів сировини паливно-енергетичного напрямку, а саме: газу, нафти, коксівного вугілля тощо, внутрішні потреби держави власним видобутком не задовольняються. Із близького та далекого зарубіжжя імпортується нафта, газ, боксити, кольорові, рідкісні, рідкісноземельні метали, плави́ко-

вий шпат тощо. Мінерально-сировинний комплекс утримує провідне місце в економіці країни. Майже дві третини своїх потреб у мінеральній сировині та продуктах її переробки Україна забезпечує продукцією власного виробництва, причому ця частка щорічно зростає, і лише понад третину – завдяки імпорту.

У сучасних умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів забезпечення сталого розвитку економіки держави мінерально-сировинний сектор України є відповідальним за вирішення таких питань [1]:

постачання мінеральної сировини як на внутрішній, так і на зовнішній ринок (у першу чергу стале забезпечення України мінеральними ресурсами та продуктами їх переробки);

конкурентоспроможність вітчизняних товарів;

подальший розвиток мінерально-сировинної бази;

підтримка та нарощування обсягів експортного потенціалу країни, зміни його структури на користь торгівлі продуктами переробки та промислової продукції;

розвиток обробної промисловості та її експортного потенціалу.

Україна веде масштабну, порівняно з більшістю держав світу, гірничу справу. Частка добувної промисловості у промисловому виробництві за останні роки становить близько 10%, валовому національному доходу (ВНД) – 8% (у Росії – 31,3%, Казахстані – 30,2%). Значна частина продукції експортується або заміщує імпорт, що позитивно впливає на стан платіжного балансу держави.

Як свідчить практика, інституціональне середовище, що наразі визначає якість державного управління вітчизняною сферою надкористування, не відповідає сучасним економічним реаліям. Це призводить до нераціонального використання надр (Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» № 90/2010 від 3 лютого 2010 року «Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у галузі геологічного вивчення і використання надр»).

Нераціональне використання надр в Україні зумовлено [5]:

а) слабким контролем з боку держави;

б) недосконалістю законодавства та нормативно-правової бази;

в) відсутністю ефективного економічного механізму управління фондом надр. Низький рівень відтворення вітчизняної мінерально-сировинної бази визначається недостатнім обсягом фінансування геологорозвідувальних робіт, які в основному здійснюються за рахунок Держбюджету України. Так, у 1990 р. їх виконано за кошти Держбюджету України на 934,45 млн грн, а в 2014 – лише на 90,357 млн грн. Причому за окремими видами корисних копалин обсяги видобутку значно перевищують приріст запасів. Через складне становище економіки держави, що зумовлює недостатні обсяги проведення геолого-зйомочних, пошукових і розвідувальних робіт, темпи та обсяги відтворення власної мінерально-сировинної бази не відповідають потребам країни. Через нестачу коштів обсяги проведення геологорозвідувальних робіт скоротилися у 3-4 рази. Починаючи з 1994 р. приріст розвіданих запасів більшості стратегічних видів корисних копалин не компенсує їх видобутку. Подальше зволікання із вживанням дієвих заходів зумовить нестачу деяких видів власної мінеральної сировини, зниження рівня захисту національних інтересів. Крім традиційного імпорту нафти, газу, деяких кольорових і рідкісних металів, коксівного вугілля, магнезиту, плавикового та польового шпату, Україна вже сьогодні ввозить сірку, яку до 1992 р. експортувала щороку в обсягах 1,5-2,9 млн т. Стан фінансування геологорозвідувальних робіт наведено в табл. 2. Світовий досвід показує, що жодна сучасна країна не здійснює практично всі ГРР за рахунок бюджетних коштів та силами спеціалізованих державних підприємств.

*Динаміка виконання геологорозвідувальних робіт за кошти
Державного бюджету України за період з 1990 по 2015 р., млн грн¹*

Показник	1990	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Виконання геологорозвідувальних робіт	934,4	465,3	453,4	538,6	441,8	694,9	198,7	90,4	89,9

¹ Складено за даними Державної служби геології та надр України.

При вдосконаленні нормативно-правової бази управління сферою надрокористування необхідно врахувати, що головним ланцюгом системи відтворення мінерально-сировинної бази, яка створилась на сьогодні в Україні, має стати механізм примусового ведення дорозвідки родовищ гірничодобувними компаніями (наразі в Україні майже всі гірничодобувні компанії є приватними) у межах наданих їм ділянок надр у користування. При цьому надрокористувачу мають надаватися державою податкові пільги при сплаті рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин у розмірі, що дорівнює розміру витрат на дорозвідку. Це може бути реалізовано шляхом внесення змін та допов-

нень до пункту 4 чинного Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 615);

г) нерозвиненістю внутрішнього фондового ринку, що визначає низький рівень капіталізації гірничодобувних підприємств;

д) ускладненням гірничо-геологічних умов видобування корисних копалин та наявністю застарілих, недосконалих технологій видобувних робіт і значним фізичним зносом основних виробничих засобів гірничодобувних підприємств, втратою у надрах корисних копалин у процесі їх видобування (табл. 3).

Динаміка втрат у надрах окремих видів корисних копалин, %¹

Корисні копалини	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Вугілля кам'яне	18,1	20,7	19,4	21,5	21,2	21,4	21,7
Вугілля буре	8,6	16,4	5,0	0	0	0	0
Марганцева руда	9,6	9,0	9,3	8,8	10,5	9,8	10
Сіль кухонна	64,1	82,1	83,4	78,3	75,1	75,8	76,3

¹ Розраховано за даними ДНВП «Геоінформ України».

Згідно з даними Державної служби статистики України (табл. 4), щорічне утворення відходів мінерального походження зростає (значна кількість мінеральних відходів техногенного походження утворюється добувною промисловістю та розробленням кар'єрів), а кількість їх утилізації зменшується. Так, у 2010 р.

було утворено 321889,8 тис. т мінеральних відходів (75,6% до загальної кількості утворених відходів), а утилізовано, оброблено (перероблено) – 104202,0 тис. т, або 32,3% від обсягу утворення; у 2011 р. – 330301,9 і 106322,6 тис. т відповідно, або 32,2%; 2012 р. – 338025,0 і 98069,0 тис. т, або 29,0%; 2013 р. –

341363,2 і 97791,2 тис. т, або 28,6%. Як видно з наведеної статистики, така негативна тенденція, з одного боку, призводить до зменшення залучення мінеральних відходів техногенного походження

як вторинної сировини у господарський обіг, а з іншого – до збільшення техногенного навантаження на навколишнє природне середовище.

Таблиця 4

Утворення відходів мінерального походження в Україні від економічної діяльності підприємств добувної промисловості і розроблення кар'єрів, тис. т¹

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	321889,8	330301,9	338025,0	341363,2	267410,8

¹ Складено за даними Державної служби статистики України.

Метою сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу є забезпечення збалансованого (баланс між обсягами видобутку та обсягами споживання корисних копалин) розвитку мінерально-сировинної бази, підвищення ефективності та економічної віддачі гірничодобувної промисловості, а також потреб економіки України у власній мінеральній сировині при одночасному збереженні природи. Виходячи з цього, розроблена і затверджена Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 р. (Закон України № 3268 від 21 квітня 2011 р.), проте в рамках однієї лише цієї програми забезпечення сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу неможливе.

Відкритість економіки України, наявність процесів глобалізації та інтеграції для забезпечення сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу в контексті довгострокових перспектив зумовлюють вирішення таких завдань [8]:

підвищити ефективність управління мінерально-сировинним сектором економіки;

забезпечити раціональне та ефективне використання мінеральних ресурсів;

зміцнити позиції України у світовому та регіональному економічному просторі;

збільшити економічну роль мінерально-сировинного комплексу в національному господарстві та створенні загальнодержавного мультиплікативного ефекту (розвиток пов'язаних із використанням мінеральних ресурсів галузей національного господарського комплексу);

підвищити рівень економічної ефективності видобування та використання мінеральних ресурсів на основі комплексного підходу та інноваційних технологій на всіх етапах (від геологорозвідки до використання мінерально-сировинних відходів техногенного походження);

збалансувати комплексний розвиток вітчизняної мінерально-сировинної бази для забезпечення економіки всіма видами мінеральної сировини переважно власного видобутку.

Основними шляхами вирішення вказаних завдань на перспективу можна визначити:

розроблення та впровадження ефективного економічного механізму управління вітчизняним фондом надр на основі принципу рентного доходу (до прийняття Закону України від 24 травня 2012 р. № 4834 це було прописано у розділі 19

Податкового кодексу України, в якому, зокрема, було зазначено: «Кабінету Міністрів України внести до 1 січня 2014 р. до Верховної Ради України проект закону про внесення змін до цього Кодексу щодо переходу до системи платежів за видобуток корисних копалин із застосуванням принципу рентного доходу». Тобто вилучення у надрокористувача на користь держави рентного платежу як надприбутку (надлишку – різниці між отриманим прибутком надрокористувачем і середньонормальним прибутком по галузі чи підгалузі у добувній промисловості). На думку авторів і експертів, діюча в Україні система платежів за користування надрами (наразі платежі за користування надрами за видобування корисних копалин являють собою адвалорні ставки – роялті) також, як і попередня, є непридатною, оскільки має суто фіскальний характер, не забезпечує диференціацію цих платежів залежно від гірничо-геологічних та гірничотехнічних умов видобування корисних копалин [6];

використання механізму примусового ведення геологорозвідувальних робіт гірничодобувними компаніями, що забезпечить належний рівень відтворення мінерально-сировинної бази;

здійснення моніторингу стану розвитку вітчизняної мінерально-сировинної бази із застосуванням геоінформаційних технологій (ГІС-технологій);

забезпечення науково-технічної підтримки пріоритетних напрямів геологічної галузі;

створення сучасної інформаційної бази щодо мінерально-сировинних ресурсів;

забезпечення пайової участі держави в капіталі вітчизняних гірничодобувних компаній через покупку акцій цих підприємств урядовими структурами. Кошти на викуп акцій мають накопичуватись державою від установа платежів за користування надрами на основі принципу рентного доходу. Так, держава

на правах акціонера делегує своїх представників у раду директорів і менеджмент гірничодобувних компаній, контролюючи таким чином фінансові потоки (забезпечується посилення ролі інституту державного регулювання надрокористування);

формування у сфері надрокористування цілісних регіональних промислових комплексів (кластерних структур) та корпорацій міжгалузевого профілю, насамперед вітчизняних транснаціональних корпорацій (ТНК). Наразі в Україні немає інституту ТНК;

оптимізація обсягів та розширення диверсифікації джерел інвестицій при видобуванні, споживанні та охороні мінеральних ресурсів;

розвиток державного регулювання експортно-імпортних операцій зі стратегічними для національної економіки видами мінеральної сировини;

коригування системи ліцензування шляхом удосконалення законодавчої бази в частині спрощення порядку надання прав надрокористування через оптимізацію процедур їх проведення;

удосконалення діючої методики визначення вартості запасів і ресурсів корисних копалин родовища або ділянки надр для формування ефективного економічного механізму надрокористування, який повинен базуватися на реальній вартості мінерально-сировинних ресурсів [10]. До того ж необхідно здійснювати їх переоцінку через 3-5 років.

Слід відзначити, що мінерально-сировинна політика держави значною мірою впливає на розвиток вітчизняної мінерально-сировинної бази, яка, у свою чергу, впливає як на економічний розвиток окремих регіонів (у першу чергу – де розташований мінерально-сировинний комплекс), так і на розвиток економіки держави в цілому. Метою мінерально-сировинної політики держави є забезпечення раціонального використання надр при одночасному зменшенні техногенно-

го навантаження на навколишнє природне середовище, забезпечення мінеральною сировиною потреб вітчизняної економіки і випереджаючого розвитку мінерально-сировинного комплексу, включаючи мінерально-сировинну базу.

До основного недоліку мінерально-сировинної політики держави слід віднести неефективне регулювання державою зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання у сфері надрокористування. При регулюванні зовнішньоекономічної діяльності у сфері надрокористування дієвим інституціональним важелем є нетарифний метод – квотування (обмеження) та ліцензування. Необхідність застосування такого важеля, як квотування обсягів видобутку та експорту окремих видів корисних копалин, є необхідним, що зумовлено такими факторами:

по-перше, за окремими видами корисних копалин розвідані запаси є незначними, а потреба вітчизняної промисловості в них спланована на багато років уперед;

по-друге, обсяги видобування окремих видів мінеральної сировини перевищують обсяги приросту запасів цих видів корисних копалин.

Так, Колегією Рахункової палати Верховної Ради України від 22 червня 2010 р. відзначається, що імпорт мінеральної сировини перевищує власний видобуток. А це в кінцевому результаті загрожує національній безпеці держави. Зараз в Україні питання обмеження видобутку та експорту регулюється такими нормативно-правовими актами: ст. 52 «Квоти на видобуток корисних копалин» Кодексу України «Про надра»; постанови Кабінету Міністрів України зі змінами та доповненнями, «Про надання спеціальних дозволів на користування ділянками надр з метою геологічного вивчення та видобування стратегічно важливих корисних копалин» № 742 від 15 липня 1997 р. зі змінами та доповненнями, «Про

затвердження Положення про порядок установлення квот на видобуток окремих видів корисних копалин» № 862 від 22 грудня 1994 р. Ураховуючи суттєвий вплив на вітчизняну економіку і, зокрема на сферу надрокористування процесів глобалізації, інтеграції, з метою підвищення ефективності використання фонду надр, виходячи з інтересів національної безпеки держави, необхідно щорічно переглядати Перелік корисних копалин та їх мінімальні стратегічно важливі запаси (постанова Кабінету Міністрів України № 742 від 15 липня 1997 р.). Експорт мінеральних ресурсів у нашій державі регулюється ст. 17 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот у 2016 р.» № 1176 від 30 грудня 2015 р.

Незважаючи на потужний потенціал вітчизняної мінерально-сировинної бази, економіка України відчуває дефіцит в окремих видах мінеральної сировини (наприклад, у вугіллі коксівному). Так, на думку фахівців, у 2016 р., як і раніше, вітчизняна металургія матиме дефіцит коксу. Проблема полягає не в існуючих потужностях українських коксохімічних підприємств, а в їх забезпеченості коксівним вугіллям. Слід зазначити, що обсяги видобутку вітчизняного коксівного вугілля давно вже не можуть повністю задовольнити потреби коксохімічних підприємств. Для покриття дефіциту цієї сировини щорічно в Україну її імпортується до 9 млн т. (37-42% від загальної потреби). Також імпортується і кокс. Ситуація із забезпеченням ускладнюється одночасним експортом з України вітчизняного коксівного вугілля. Беручи за критерій першочерговість забезпечення мінеральною сировиною потреб вітчизняної економіки, доцільно розширити перелік найменувань корисних копалин додатка № 1 «Обсяг квот товарів, експорт

яких підлягає ліцензуванню у 2016 році» до постанови Кабінету Міністрів України № 1176 від 30 грудня 2015 р. і внести до нього експортні і водночас гостродефіцитні для вітчизняної промисловості види мінеральної сировини, такі як нафта сира українського походження (зараз у додатку № 1 зазначена тільки одна позиція – газ природний у газоподібному стані українського походження), а у додаток № 5 «Перелік товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню у 2016 р.» до постанови Кабінету Міністрів України № 1176 від 30 грудня 2015 р. і внести вугілля коксівне (зараз у додатку № 5 зазначена тільки одна позиція – антрацит). Вітчизняна мінерально-сировинна база має в першу чергу працювати на створення ВВП України і задоволення власних потреб економіки держави.

Фахівці відзначають, що державне управління користування надрами варто розглядати як специфічний вид владної державної діяльності, змістом якої є практичне виконання державних повноважень у визначеній сфері, спрямоване на створення умов для комплексного й раціонального користування надрами та державного контролю за цією діяльністю [9]. Проте у діючій схемі державного управління вітчизняною сферою надрокористування є певне дублювання контрольних функцій Державною службою гірничого нагляду та промислової безпеки України і Державною службою геології та надр України. Ці установи покликані забезпечувати охорону надр і раціональне їх використання [4]. Так, відповідно до ст. 3 Положення «Про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України», що затверджено Указом Президента України від 06 квітня 2011 р. № 408/2011, ця Служба проводить роботи зі здійснення державного гірничого нагляду, охорони надр, геологічного вивчення надр, їх використання та охорони. Водночас відповідно до ст. 18 Положення «Про державну службу геології та

надр України», що затверджено Указом Президента України від 06 квітня 2011 р. № 391/2011, ця Служба також здійснює державний контроль за геологічним вивченням і ефективним використанням надр України.

Контроль за раціональним використанням надр слід залишити тільки за Державною службою геології та надр України. Здійснити це на державному рівні можливо шляхом внесення відповідних змін до Положення «Про державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України», які визначають повноваження Державної служби геології та надр України як єдиного в Україні органу з контролю за виконанням ліцензійних умов стосовно видобування корисних копалин. Такий підхід до вдосконалення діючої схеми державного управління вітчизняною сферою надрокористування дозволить уникнути дублювання функцій вищезазначеними державними установами і водночас підвищити ефективність контрольних функцій з боку Державної служби геології та надр України, а отже, буде сприяти забезпеченню сталого розвитку вітчизняної сфери надрокористування.

Висновки. У коротко- та довгостроковій перспективі одним із найважливіших факторів, що впливає на розвиток економіки України, залишається стан вітчизняного мінерально-сировинного комплексу, від ефективної роботи якого залежать розвиток та планомірне зростання майже всіх галузей промисловості, експортний потенціал та економічна безпека держави. Тому забезпечення сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу є одним із найважливіших та першочергових завдань держави, яке може бути вирішено шляхом інституціонального реформування вітчизняної сфери надрокористування, а саме:

удосконалення нормативно-правового забезпечення регулювання гірничих відносин (відносини, що виникають між

надрокористувачами та державою як розпорядником природних ресурсів з приводу геологорозвідки, видобування корисних копалин та охорони надр);

удосконалення системи державного управління вітчизняним мінерально-сировинним комплексом шляхом ліквідації дублювання контрольних функцій відповідними державними установами;

забезпечення екологізації гірничодобувного виробництва шляхом удосконалення її економічного механізму.

Новизна наукового дослідження полягає в розробці практичних рекомендацій щодо формування ефективної державної політики раціонального надрокористування шляхом її інституціонального реформування.

Подальші розробки пропозицій щодо сталого надрокористування в Україні мають здійснюватись, виходячи з процесів децентралізації влади та євроінтеграції.

Література

1. Андрієвський І.Д. Сучасний стан і перспективи розвитку добувної промисловості України / І.Д. Андрієвський, В.В. Матюха, М.Т. Мовчан // Мінеральні ресурси України. – 2011. – № 3. – С. 8-14.

2. Євдошук М.І. Деякі питання розвитку геологічної галузі України в умовах євроінтеграції / М.І. Євдошук // Мінеральні ресурси України. – 2015. – № 1. – С. 3-6.

3. Жикаляк М. Сучасні тенденції сталого розвитку надрокористування у мінерально-сировинних центрах економічного зростання / М. Жикаляк // Вісник Київського національного університету

імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 56. – С. 36-38.

4. Інституціоналізація природно-ресурсних відносин: [колективна монографія] / за заг. ред. М.А. Хвесика. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» НАН України, 2012. – 400 с.

5. Матюха В.В. Інституціональні важелі як дієвий інструмент державного управління сферою надрокористування / В.В. Матюха, М.Т. Мовчан // Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. пр. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – С. 109-118.

6. Матюха В.В. Система платежів за пользование недрами в Україні: проблеми и предложения по реформированию / В.В. Матюха // Горный журнал. – 2014. – № 7. – С. 60-62.

7. Мінеральні ресурси України. – К.: Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2012. – 263 с.

8. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б.Є. Патона. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» НАН України, 2012. – 72 с.

9. Нормативно-правове регулювання надрокористування / Г. Рудько, О. Миргородський, М. Курило, О. Лагода. – К.: Гіперіон, 2012. – 256 с.

10. Сухіна О.М. Розвиток методологічних підходів до економічної оцінки мінерально-сировинних ресурсів / О.М. Сухіна, О.П. Лобасов, М.І. Жишко // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 67-80.

Надійшла до редакції 02.02.2016 р.